

חלק שלישי פרק כא

מתבונן מקפת אותו לעולם, וגם אי אפשר למתבונן לדעת תנודה מאותן התנודות לפני דעתה, כי הרי לא ידע מה שידע אלא ממה שדעה.
 וכך הוא המצב בכללות המציאות והתיחסותה לדיעתו וידיעתו יתעלה, כלומר שאנחנו לא ידענו מה שדענו⁸ אלא מחמת ההתבוננות במצאים, ולפיכך אין קשר לידיעתנו במה שיהיה ולא במה שאין לו סוף, וידיעותינו מתחדשות מתרבות כפי הדברים אשר מהם אנו חכמים את ידיעתם. והוא יתעלה אינו כן, כלומר שאינו יודע הדברים מחמתם שאז יחול חיובי והתחדשות, אלא אותם הדברים תוצאה של ידיעתו שקדמה והיא שהניחתם כפי שהם, מן מציאות נבדל⁴, או מציאות דבר בעל חומר יציב⁵, או מציאות בעל חומר אשר אישיו⁶ משתנים בהתאם לסדירות שאין בה חריגה⁷ ולא שנוי, ולפיכך לא יהיה לפניו יתעלה רבוי ידיעות ולא התחדשות ושנוי ידיעה, כי בדיעתו אמתת עצמותו הבלתי משתנית ידע כל מה שמתחייב לכל מעשיו, ומחשבתנו

ם מבטלת את טבעיהם, אלא האפשרי זר עם טבע האפשרות, וכל הסתירות אות בכל הדברים הללו הם כפי בחינת תנו, אשר אין לה שתוף עם ידיעתו כי ישם בלבו. כך הכוונה נאמרת כפי שאנחנו יונים, וכפי שאומרים שכך כוונתו יתעלה יף. וכך ההשגחה אמורה בשתוף על מה משגיחים עליו, ועל מה שאומרים שהיא ה משגיח בו. נמצא כי הנכון איפוא, שענין ה וענין הכוונה וענין ההשגחה המתחסי זולת עניני אותם המתחסיים אליו, וכל תופשים שתי ההשגחות או הידיעות אי ת מתוך הנחה שענין אחד כוללם, אי הקושיית, ויתעוררו הספקות האמורים זן שידוע שכל מה שמתחיס אליו נבדל ה שמתחיס אליו, יתברר האמת. וכבר שיש הבדל בין אלה המתחסיים אליו וסים אליו באמרו, ולא דרכיכם דרכי, בר הוכרנו את זה לעיל²¹.

פרק [כב]

משל היה¹, ואשר חשב שהוא היה ונברא ושהוא מעשה שהיה לא ידע לו לא זמן ולא מקום, אלא אחד החכמים אמר שהיה בימי האבות, ואחד אמר שהיה בימי משה, ואחד

פישת איוב המופלאה והנפלאה היא מסוג מה שאנחנו בו, כלומר שהוא משל לבאור השקפות בני אדם בהשגחה. וכבר ידעת מאמר אחד מהם בפירוש, איוב לא היה ולא נברא אלא

ל זה מושג וידוע אצל האומן שעשאה, ע אותן התנודות מחמת התבוננו הללו המתחדשות עתה, אלא הדבר כלומר שאותן התנודות המתחדשות נתחדשו אלא בהתאם לידיעתו. לא זנו באותו הכלי, אלא המתבונן כל אה תנודה מסויימת מתחדשת לו ל זמן שאינו חדל להתבונן מתוספות ומתחדשות אהת לאחת עד שיקנה הכלי מהם, ואם תתאר שאין סוף אותו הכלי, כי אז לא היתה ידיעת

מחלת הדבור "אתיקאל" כנה כאן "בנדקה" והוא הנקרא היום בשוק "אגוזים קטנים" והוא filbert. ובר"ש "לוונה" ותרגמתי שתייהן "גרגר" כי הכוונה לאותם גרגרי המתכת. 3 אפשר: לא נדע מה שנדע. 4 אפשר: נפרד. והכוונה על המלאכים או השכלים. 5 גרמי השמים לפי השקפת אריסטו וכל סוברי הגוף החמישי, וכדלעיל ח"ב פ"ב. 6 פריטיו. כל פרט ופרט ממנו, כולה ומתפרק לסודותיו וחזור ומתרכב, והכוונה על הארץ עולם היסודות לפי התיאוריות הללו. 7 "לא יכ'תל" סדר ונהג יציב שאינו מתחלף ומשתנה, ולפיכך תרגמתי "חריגה" ובר"ש "לא יפסד" ולדעתי אינו נכון. וראה לעיל ח"ב פרק י. 8 אפשר: ומה שאנו חושבים להשכיל. או: לדעת. 9 "יעתקד" ואפשר: שישבור. ובר"ש "שיאמין" וכבר העירותי פעמים רבות שאין זה נכון. 10 וכדלעיל ח"א פרק סח. ובהלכות יסודי התורה פ"ב הל' י. 11 וכדלעיל בחלק זה פרק טו. 12 שהכל גלוי לפניו ולא נעלם ממנו מאומה.

עיל ח"ב פ"ב. 20 ישעיה נה ח-ט. שהם נעים ומתגלגלים בזרימת המים, 5. וראה שיתח סוקראטס בתיאטיטוס ים" ואינו נכון. 2 מה שכנה רבנו

מורה הנבוכים

אמר שהיה בימי דוד², ואחד אמר שהוא היה מעולי בבל, וזה ממה שמחזק דברי מי שאמר שהוא לא היה ולא נברא. כללו של דבר בין היה בין לא היה, הרי בכיוצא במאורעו המצוי תמיד גבוכו כל החוקרים מבני אדם, עד שאמרו בידיעת ה' ובהשגחתו מה שכבר הזכרתי לך³, כלומר מה שהאדם הצדיק השלם⁴ ישר המעשים ירא החטא ביותר, באים עליו יסורים גדולים תכופים ברכושו ובניו וגופו לא בחטא המחייב כן⁵, ולפי שתי ההשקפות כלומר אם היה או לא היה, אותם הדברים שהקדים אותם, כלומר דבר השטן ודברי ה' לשטן ומסירתו בידו, כל זה משל בלי ספק אצל כל בעל שכל, אלא שהוא משל שלא כמו כל המשלים, אלא משל שתלויים בו נפלאות ודברים שהם כבשונו של עולם⁶, ונתבארו בו קושיות גדולות, ונתבררו ממנו דברים אמתיים שאין למעלה מהם⁷. והנני מזכיר לך מה שאפשר להזכיר, ואזכיר לך דברי חכמים אשר העירוני על כל מה שהבינותי מאותו המשל העצום.

והנה ראשית מה שתבונן בו, אמרו איש היה בארץ עוץ⁷, החל בשם המשותף והוא עוץ, לפי שהוא שם אדם את עוץ בכרו⁸, והוא צווי בחשיבה ובהתבוננות עוצו עצה⁹, וכאלו יאמר לך חשב במשל זה והתבונן בו ודע ענינו והבן¹⁰ ההשקפה הנכונה איוו היא. ואחר כך אמר כי בני האלהים באו להתיצב על ה' ובא השטן בתוכם ובכללם, לפי שלא אמר ויבואו בני האלהים והשטן להתיצב על ה' שאז היתה געשת מציאות הכל לפי יחס אחד,

אלא אמר ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' ויבוא גם השטן בתוכם¹¹, וצורת דבור זו אינה נאמרת אלא במי שבא ואינו מטרה לעצמו ולא דרוש מחמת עצמו, אלא כיון שנוכח מי שהמטרה נוכחותו בא זה בכלל מי שבא¹². ואחר כך הזכיר כי השטן הוזה הוא משוטט בארץ ומתהלך בה, ואין בינו לבין העליונים יחס כלל, ואין לו שם שוטטות, הוא אמרו משוטט בארץ ומתהלך בה¹³, אין התהלכותו ושוטטותו כי אם בארץ¹⁴. ואחר כך אמר כי זה הישר התם נמסר ביד השטן הוזה, ושכל מה שחל בו מן הפגעים ברכושו ובניו וגופו היתה סבתו השטן¹⁵. וכאשר הניח הנחה זו בא לקבוע דברי בעלי העיון בשאלה זו, והביא השקפה מסויימת ויחסה לאיוב, והשקפות אחרות לחבריו, ואני שאמיע לך אותם בבאור¹⁶, כלומר אותם ההשקפות אשר נתחלפו להם המחשבות מהמתם¹⁷ בפרשה זו אשר היה סבתה כולה השטן, וחשבו כולם איוב וחבריו כי ה' עשה זאת בעצמו לא באמצעות השטן¹⁸.

והיותר מופלא ותמוה בכל השאלה הזו שלא תאר את איוב בחכמה, ולא אמר איש חכם או מבין או משכיל, אלא תארו במעלה מזוהית ויושר מעשים, כי אלו היה חכם לא היה ענינו קשה עליו כמו שיתבאר¹⁹. ואחרי כן ערך מאורעותיו לפי יחס מצבי בני אדם, כי יש מבני אדם מי שאינו חרד לאבדן הרכוש ונקל הוא בעיניו, אבל יבהלהו ענין מות הבנים ומכלהו ביגון²⁰. ויש בבני אדם מי שסובל ואינו נדכה ואפילו לאבדן הבנים, אבל סבלת

שלא חש רבנו לכך כי עצם החפוש היא ראייתו, ולא חשוב אם זו הנחה או שאלה. 3 לעיל בחלק זה פרק טו. 3* שתי תיבות הללו "הצדיק השלם" לא נאמרו בקשר לאיוב אלא באופן כללי וכדלקמן. 4 כפי שקול דעת האדם. 5 על דרך בטוי חז"ל בחגיגה יג א. 6 תרגום מלולי "שאין תכלית אחריהם". 7 איוב א א. 8 בראשית כב כא. 9 ישעיה ח י. 10 אפשר: וסבור. ובריש "וראה הדעות האמתיות מה הן" וקצת לא דק. 11 איוב א ו. ב א. 12 אפשר: בתוך הבאים וכ"כ בר"ש. 13 איוב א ז, ב ב. 14 ראה לעיל ח"ב פרק ל. 15 שים לב לעיל בחלק זה פרק יב ופרק יח. ולקמן פרק נא ד"ה והנה נראה לי עתה. 16 לקמן פרק כג. 17 אפשר: אוחס ההשקפות שהיו ביניהם חלופי דברים מחמתם. ובר"ש "אשר בעבורם הפליגו לחשוב רעה" ואין הכרח לכך. 18 ראה לעיל ח"א פרק טו. וח"ב פרק ו. 19 לקמן פרק כג בסכום השקפת איוב וראה גם לקמן תחלת פרק נא במשל של דורשי ארמון המלך. 20 ראה בראשית לו לה. 21 כ"ה

הכאבים בני אד בלשונם אשרו ו אם באו מהם מי המציאו מחזיק ב אבדן הו אינו סו משתבשו הגוף אין חמס אם אבל א הוא בפע על פי ש והשניה, ובשניה ז על ה', ו הוא, ורא חזון²⁸, ו נמצאים כ רוצה, מכ יוצאות²⁹, ארבע רו אדון כל האלהים ו בני האלו הוא יש ל וט דכתוב ההמונים. ל חלילה כי במלים אלו ואפשר: מ ח"ב סוף פו דבר במקום 29 אפשר: פ"י מ"א ד' פרק ל. ע"ה בן פזי אף ו בארץ. 4 דגסיבן להן

חלק שלישי פרק כב

מהם. ועוד מפלאי המשל הזה, שהוא כאשר הזכיר שוטטות השטן בארץ דוקא¹⁴, ועשייתו מעשים אלה, באר שהוא מגוע מלהשתלט על הנפש, ושהוא ניתן לו שלטון על כל הדברים הללו הארציים, והובדל²⁹ בינו לבין הנפש, והוא אמרו אך את נפשו שמור³⁰, וכבר בארתי לך שתוף שם נפש בלשוננו³¹, ושהוא נאמר על הדבר הקיים מן האדם לאחר המות, וזה הוא אשר אין שלטון לשטן עליו³².

ואחר הזכרת מה שהזכרתי שמע את האמרה המועילה הזו אשר אמרה החכמים אשר יש להניח עליהם שם חכמים באמת, ובארה כל קשה, וגלתה כל נסתה, ובררה רוב סתרי תורה, והיא אמרם בתלמוד אמר ר' שמעון בן לקיש הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות³³, הנה הבחין את כל מה שאמרנו הבחנה שלא תקשה על בעל הבנה. והנה נתבאר לך כי על ענין אחד בעצמו מכנים בשלשה שמות הללו, ושכל הפעולות המיוחסות לכל אחד מאלה השלשה הם כולם פעולת דבר אחד. וכך אמרו גם חכמי משנה הראשונים, אמרו, תנא יורד ומתעה עולה ומשטין נוטל רשות ונוטל גשמה³⁴. הנה נתבאר לך כי אשר ראה דוד במראה הנבואה בעת הדבר וחברו שלופה בידו נטויה על ירושלם³⁵ שלא הראוהו את זה אלא להורות על ענין, אותו הענין עצמו הוא המדובר בו גם במראה הנבואה במרי בני יהושע הכהן הגדול והשטן עומד על ימינו לשטנו³⁶, ואחר כך באר ריחוקו ממנו

הכאבים אין יכולת לבעל תחושה לכך²¹. וכל בני אדם כלומר ההמון, מרוממים את ה' בלשונם ומתארים אותו בצדק וחסד בעת אשרם ושלותם, או בעת יסורין הנסבלים, אבל אם באו המאורעות הללו האמורים באיוב, מהם מי שכופר וסובר חוסר סדירות בכל המציאות כאשר אבד רכושו. ומהם מי שנשאר מחזיק בדעה שיש צדק וסדר ואפילו עם יסורי אבדן הרכוש, אבל אם נתיסר במיתת הבנים אינו סובל. ומהם מי שסובל ואין דעותיו משתבשות לו באבדן הבנים, אבל על כאבי הגוף אין אחד מהם²² סובל, אלא יתלונן ויצעק חמס אם בלשוננו ואם בלבבו.

אבל אמרו בבני האלהים להתיצב על ה'¹¹, הוא בפעם הראשונה והשניה, אבל השטן אף על פי שבא בכללם ובתוכם בפעם הראשונה והשניה, הרי בראשונה לא אמר בו להתיצב, ובשניה אמר ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה', והבן ענין זה והתבונן כמה מופלא הוא, וראה היאך הושגו לי ענינים אלו כעין חזון²³, והוא שענין להתיצב על ה' היותם נמצאים משועבדים²⁴ בפקודתו בכל מה שהוא רוצה, ממה שאמר זכריה בארבע המרכבות יוצאות²⁵, אמר, ויען המלאך ויאמר אלי אלה ארבע רוחות השמים יוצאות מהתיצב על ארון כל הארץ²⁶. הרי באר שאין יחס בני האלהים ויחס השטן במציאות יחס אחד, אלא בני האלהים יציבים ותדירים יותר²⁷, וגם הוא יש לו תפקיד²⁸ מסויים במציאות למטה

י האלהים להתיצב על תוכם¹¹, וצורת דבור זו כמי שבא ואינו מטרה נחמת עצמו, אלא כיון ונחותו בא זה בכלל מי וכיר כי השטן הזה הוא לך בה, ואין בינו לבין ואין לו שם שוטטות, רץ ומהתהלך בה¹³. אין כי אם בארץ¹⁴. ואחר - התם נמסר ביד השטן בו מן הפגעים ברכושו חו השטן¹⁵. וכאשר הניח דברי בעלי העיון בשאלה מסויימת ויחסה לאיוב, חבריו, ואני אשמיע לך מר אותם ההשקפות אשר כות מחמתם¹⁷ בפרשה זו : השטן, וחשבו כולם איוב ואת בעצמו לא באמצעות

מוה בכל השאלה הזו שלא כמה, ולא אמר איש חכם אלא תארו במעלה מדותית ולו היה חכם לא היה ענינו יתבאר¹⁹. ואחרי כן ערך וס מצבי בני אדם, כי יש נו חרד לאבדן הרכוש ונקל יבהלו ענין מות הבנים ויש בבני אדם מי שסובל לאבדן הבנים, אבל סבילת

או שאלה. 3 לעיל בחלק יוב אלא באופן כללי וכדלקמן. 6 תרגום מלולי "שאין תכלית 10 אפשר : וסבור. ובר"ש . 12 אפשר : בתוך הבאים. 15 שים לב לעיל בחלק זה ו פרק כג. 17 אפשר : אותם ורם הפליגו לחשוב רעה" ואין וכן פרק כג בסכום השקפת איוב. אה בראשית לו לה. 21 כעין

הא דתובות לג ב אלמלי נגדוה וכו'. ובר"ש "אין יכולת להרגיש עליו" ואינו ברור. 22 מן ההמונים. להוציא מי שהגיע לדרגתו של ר' עקיבה ראה ברכות סא ב. 23 אין אלה דברי התפארות חלילה כי רבנו רחוק מכך, ואף רחוק הוא מגפוח במלים גדולות כדי שיתקבלו דבריו, ואין מטרתו במלים אלה אלא המשך רמו לבאור מה שכתב לעיל ח"ב פרק לח, ואתה דע לך. 24 "מסכרין" ואפשר : מסורים. ובר"ש "מוכרחים" ואינו מוכרח. 25 זכריה ו א. 26 שם ו ה. וראה לעיל ח"ב סוף פרק י. וח"ג סוף פרק ב. 27 זה לשנת רבנו, ולא כן דעת רס"ג. וכבר העירוני על כל דבר במקומו, והדברים עתיקים. 28 "חט" כך נראה לי תרגומו הנכון כאן. ובר"ש "חלק אחד". 29 אפשר : והוחץ. 30 איוב ב ו. 31 לעיל ח"א פרק מא. 32 וראה גם פירושו לסנהדרין פ"י מ"א ד"ה ועתה אחל. מהדורתי עמ' רג והלאה. 33 בבא בתרא טז א. וכבר הובאה לעיל ח"ב פרק ל. עיינ שם. ובהדיא איתא ביומא עז ב ששטן האמור באיוב הוא מלאך המות : אמר ר' יהודה בן פוי אף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכו כתיב הכא בל תלך בו אני שיט וכתיב התם משוט בארץ. 34 בבא בתרא שם. 35 דברי הימים א כא טז. 36 זכריה ג א. וכתרגומו יונתן דנסיבן להן גשין דלא כשרן לכהונתא. ובכ"י ס, מוסיף כאן ותרובם את זה יונתן בן עזיאל ע"ה וחסא

מורה הנבוכים

הללו לשונם ז"ל מפורסמים. וכיון שבארו לנו כי יצר הרע הוא השטן והוא מלאך בלי ספק, כלומר שגם הוא נקרא מלאך לפי שהוא בתוך בני האלהים, יהיה אם כן גם יצר טוב מלאך באמת.⁴⁶ ואם כן הדבר הזה המפורסם בדברי חכמים ז"ל כי כל אדם נצמדו⁴⁷ לו שני מלאכים אחד מימינו ואחד משמאלו הם יצר טוב ויצר רע⁴⁸, ובפירושו אמרו ז"ל בגמרא שבת⁴⁹ בשני המלאכים הללו אמרו אחד טוב ואחד רע. ראה כמה נפלאות גלתה לנו אמרה זו⁵⁰, וכמה סלקה מן הדמיונות הבלתי נכונות, וראה אני שאני כבר פירשתי ובארתי פרישת איוב די צרכה ותכליתה. אבל רצוני לבאר לך ההשקפה המיוחדת לאיוב וההשקפה המיוחדת לכל אחד מחבריו מה היא, בראיות אלקטם מדברי כל אחד מהם, ואל תפנה לכל יתר הדברים שחייב אמירתם שטף הלשון כמו שבארתי לך בתחלת מאמר זה.⁵¹

יתעלה באמרו יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלם.³⁷ והוא אשר ראה גם בלעם במראה הנבואה³⁸ בדרך, בעת אמרו לו הנה אנכי יצאתי לשטן³⁹. ודע כי שטן נגזר מן שטה מעליו ועבר⁴⁰, כלומר שהוא מענין ההסרה וההרחקה, כי הוא המסטה מדרך האמת בלי ספק, ומרחיק⁴¹ בדרכי התעייה, ועל ענין זה עצמו נאמר גם כי יצר לב האדם רע מנעוריו⁴². וכבר ידעת פרסום השקפה זו בתורתנו כלומר יצר טוב ויצר רע, ואמרם בשני יצריך⁴³, וכבר אמרו כי יצר הרע נוצר בכל אחד מבני אדם בעת לידתו לפתח הטאת רובץ⁴⁴, וכמו שאמרה התורה מנעוריו⁴², ושיצר טוב אינו נמצא לו אלא לאחר שלמות שכלו⁴⁵, ולפיכך אמרו נקרא יצר הרע מלך גדול, ונקרא יצר טוב ילד מסכן וחכם במשל הנשוא לגוף האדם⁴⁶ ושנויי כוחותיו באמרו עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו'⁴⁷, כל הדברים

פרק [כג]

וכן כולם מסכימים שאין לפניו אי צדק ואין ליחס לו עולה, תמצא ענינים אלה גם בדברי איוב הרבה, ואם תתבונן בדברי התמשה בעת ויכוהיהם, כמעט שתמצא כל מה שאמר אותו

כאשר הונחה פרשת איוב זו, או כאשר אירעה, היה הדבר המוסכם מן החמשה כלומר איוב ורעיו, שכל מה שאירע באיוב ידוע לפניו יתעלה, ושה' הביא עליו פגעים אלה,

קאים על ימיניה לאסטנה ליה. וי"נ לאסטאותיה. 37 שם ג ב. וראה גם אגרת השמד מהדורתי קטע ב עמ' קי. 38 של מי? וראה לעיל ח"ב פרק מב. ופרק מה המעלה השניה. 39 במדבר כב לב. 40 משלי ד טו. 41 "ויובק" כלומר מרחיק את האדם לכת בדרכי התעייה ומשקעו שם. ובר"ש "ויורנו" ולא דק. 42 בראשית ח כא. 43 ברכות פ"ט מ"ה. 44 בראשית ד ו. 45 סנהדרין צא ב. וראה בראשית רבה פרשה לד. וקהלת רבה ט כב. ובכל המקורות הללו מדובר על מאמתי יצר הרע נכנס באדם, אבל בקשר ליצר טוב סברא הוא. 46 יותר נכון: לגוף כל אחד מבני אדם. 47 קהלת ט יד. וראה גם נדרים לב ב. 48 ראה לעיל ח"ב פרק ו. וראה גם ח"א פרק טט. 49 שמא נכון יותר "מלווים" וכלשון חז"ל. 50 ראה ברכות ס. ב. הגיגה טו א. 51 דף קט ב. 52 של ר' שמעון בן לקיש. 53 לעיל בהקדמת הספר, ד"ה ודע כי המשלים הנבואיים.

1 כלומר כאשר הגה את הרעיון מחבר ספר איוב אם הוא משל, או כאשר בא המחבר לתאר את המאורעות שאירעו, הניח שני דברים שאין בהם מחלוקת. והם שה' יודע כל הנעשה בעולם השעל ושאינו עושה עול. ולפני מ, היתה "אול מא" בתחלת אירועה, ושבוש הוא. וכך היה לפני ריש. ורי"ח שבש כמנהגו. 2 "טילים" תרגומה בדרך כלל "עושק" והואיל ולדעתי קשה לתרגמה כן ביחס

אחד מהם
ונשתלבו זה
איוב את גודל
ישרו, ותאור
הטובים. וכן נ
תוחלת * ונחמ
ושלא ישחרר
עם אדם, אלא
אומר כי גודל
הדעת ואמירת
הסכימו שכל
נענש, וכל זמ
בסופו יתהפך
ובבניז וזרעו
מתיסר הרי בו
תמצאהו חוזר
ושלשתם מסכ
המטרה בכל
שנתיחד בו
בפרשה זו,
והחמורים * בי
בישרו.

והיתה השק
על שויון הצו
זלזול במין הז
דבריו, אחת
הוא מכלה, או

לה, תרגמתי
ושייחל לה. ו
נאה הוא.
תרגם "רשע"
ספר איוב לא
לו. 8 אפי
במהדורה קמ
שם. ובכלל ר
שם פתחו או
שטפון כמו
את הפירוש.
"מחנה" יסו
חוקיותו, ראו
ט-7-6.